

SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNAN ASiantuntijakuuleminen 20.1.2023

ASIA: HE 300/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista sekä varhaiskasvatuslain 53 §:n muuttamisesta

SOSIAALIASIAMIES RY:N LAUSUNTO:

Arvoisat edustajat!

Sosiaaliasiamiesyhdistyksen puolesta haluan ensin kiittää tästä mahdollisuudesta lausua vireillä olevasta hallituksen esityksestä koskien sosiaali- ja potilasasiavastaavien toiminnan järjestämistä. Minun nimeni on Kati Lammi ja olen tehnyt yhdennettyä sosiaali- ja potilasasiamiestehtävää n. kymmenen vuoden ajan Varsinais-Suomen alueella ja toiminut vastaavan ajan myös sosiaaliasiamiesyhdistyksen hallituksessa.

Sosiaaliasiamiesyhdistys on jo antanut lausuntonsa lakiesitykseen.

Tässä kuulemistilaisuudessa yhdistys haluaa kohdistaa huomiota joihinkin erityisaikeisiin.

Yhdistys pitää hyvänä, että sosiaaliasiamestojen toiminnan järjestämisvastuu ja asiamiehen nimeäminen on siirtynyt hyvinvointialueille vuoden 2023 alusta.

Yhdistys pitää kannatettavana sitä, että hyvinvointialueille jäisi mahdollisuus päättää toiminnan järjestämisestä joko omana toimintanaan tai ostopalveluin toteutettuna. Yhdistys uskoo, että toiminnan yhtenäinen järjestämistapa tuottaa niitä synergiaetuja, mitä esityksessä on kuvattu. Asiakkaiden on todennäköisesti helpompi hahmottaa, miten asiavastaavan palvelut alueella järjestetään niiden tuottamistavasta riippumatta.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan muutettavaksi vakiintuneet sosiaali- ja potilasasiamies -nimikkeet sukupuolineutraaleiksi. Uusi nimike ei yhdistyksen mielestä vastaa sosiaaliasiamestojen työnkuvaa ja tehtäviä. Ennen kaikkea uusi ”vastuu”-päätteinen nimike antaa sekä asiakkaille että yhteistyökumppaneille mielikuvan jonkinlaisesta määräystoimivallasta.

Asiavastaavien toimintaa koordinoimaan ehdotetaan puolestaan ”vastuuhenkilöä”. Näin ollen ei voi välttyä käsitykseltä, että asiavastaavan oletetaan vastaavan jonkun kolmannen osapuolen toiminnasta tai omaavan toimivaltaa puuttua jonkin tahon toimintaan tai jopa päättää asiakkaan asemasta suhteessa viranomaiseen. Sosiaalihuollossa ”vastuutyöntekijän” nimeäminen viittaa sellaiseen toimijuuteen asiakkaan asioissa, mitä sosiaaliasiamiehen tehtävään ei liity. Uusi nimike viestittääkin ristiriitaisesti asiamiehen tehtävistä.

Sosiaaliasiamestojen toiminnan ydin on sosiaalihuollon asiakkaiden oikeusturvan ja sosiaalihuollon palvelujen ja niihin liittyvien lakisääteisten menettelytapojen varmistaminen. Siksi yhdistys, samoin kuin yli neljäsosa lausunnonantajista, katsoo, että asiavastaavan toiminta varhaiskasvatuksen palveluissa ei tule kuulua enää sosiaaliasiavastaavan tehtäviin.

Lasten päivähoito siirrettiin Opetusministeriön hallinnonalalle 1.1.2013 lukien. Päivähoito ei siirron jälkeen ole enää sosiaalipalvelu, vaan osa kuntien sivistyspalveluita. Kun varhaiskasvatuspalveluiden järjestäminen jää kuntien vastuulle hyvinvointialueille siirryttäessä, varhaiskasvatuksen säilyttäminen sosiaaliasiavastaavien tehtävissä on vähintäänkin kyseenalaista.

Asiavastaavalle säädettäisiin velvollisuus neuvoa asiakaslain lisäksi varhaiskasvatuslain soveltamiseen liittyvissä asioissa. Yhdistys arvioi, että varhaiskasvatuslain nosto ohi muiden sosiaalihuollon erityislakien on epäsuhtainen ja viestii vääränlaista tehtävien keskinäistä painotusta.

Varhaiskasvatuslain soveltamisneuvonnan säilyttäminen sosiaaliasiavastaavan tehtävissä on epätarkoituksenmukaista sosiaalihuollon mittavan oman lainsäädäntökokonaisuuden ja useiden haavoittuvassa asemassa olevien asiakasryhmien rinnalla. Mikäli varhaiskasvatuksen poisjättämistä kokonaan asiavastaavan tehtävästä ei nyt ole mahdollista tehdä, yhdistys ehdottaa, että asiavastaavan tehtäväksi varhaiskasvatuksen osalta jää muistutusneuvonta ja tarvittaessa siinä avustaminen.

Sosiaaliasiamiesyhdistys kantaa vakavaa huolta asiavastaavien riittävästä resurssoinnista hyvinvointialueilla. Hallituksen esityksessä viitataan ohjauksellisesti hallintolain 7 §:ään ja hyvinvointialueesta annetun lain 7 §:ään, kun hyvinvointialueella päätetään asiavastaavien tehtäviin käytettävästä resurssista.

Jo nyt on kuitenkin tiedossa, että monilla hyvinvointialueilla ei ole paneuduttu hyvinvointialuevalmistelussa asiamiesten resurssien riittävyyteen ollenkaan. Useammalla hyvinvointialueella on nyt perintönä kunnista siirtyneet vajavaiset henkilöresurssit käytössään. Myös esitetyn vastuuhenkilön tehtävät ovat esityksessä erittäin laajat, mikä osaltaan heijastuu resurssitarpeisiin.

Asiakkaille tarjottavan toiminnan laatu ja laissa määriteltujen asiavastaavien tehtävien asianmukainen suorittaminen voidaan turvata ainoastaan riittävillä resursseilla. On myös huomioitava, että ehdotettu laki lisää asiavastaavien työtä mm. kirjaamiskäytänteiden muuttuessa. Yhdistys ehdottaa, että vaatimukseksi riittävästä henkilötyövuosista esitetään 1 htv. per 100 000–150 000 asukasta.

Asiavastaavien palvelut koskettavat kaikkia sosiaalihuollon palveluita käyttäviä henkilöitä, heidän omaisiaan, läheisiään ja viranomaisia ja yhteistyötahoja. Asiavastaavien palveluiden kysyntä riippuu myös siitä, miten asiavastaava ehtii itse tavoitella eri asiakasryhmiä esimerkiksi yhdistyksen tai järjestöjen tilaisuuksissa.

Sosiaaliasiamiesyhdistys pitää tärkeänä, että lain tasolle on nyt tuotu selkeä vaatimus asiavastaavien toimintaedellytysten puolueettomuuden ja riippumattomuuden takaamiseksi. Yhdistys esittää hallituksen esityksen pykälään 5 § lisäyksenä viittausta sosiaalihuoltolain 48 § vastatoimien kieltä koskevaan säädökseen. Ilman selkeää ilmaisua vastatoimien kiellosta vaarana on, että asiavastaavaan itseensä tai toimintaa ostopalveluna tuottavaan tahoon kohdistuu järjestämisvelvolliselta taholta epäasiallista vaikuttamista tai jopa uhkaa hankintasopimusten irtisanomisesta.

Sosiaaliasiamiehen tehtäviin on ehdotetussa laissa tulossa muutoksia siltä osin, että nyt säädettäisiin velvollisuudesta kerätä tietoa asiakasyhteydenotoista. On hienoa, että Terveiden ja hyvinvoinnin laitosta on valtuutettu asiavastaavien kautta tulevaan valtakunnalliseen tiedonkeruuseen.

Asiavastaavien avustamistehtävien laajuutta ei ole riittävästi esityksessä määritelty. Hallituksen esityksen mukaan sosiaaliasiavastaavan tulisi neuvoa, miten kantelu, oikaisuvaatimus, valitus, vahingonkorvausvaatimus tai muu asiakkaan sosiaalihuollon tai varhaiskasvatuksen oikeusturvaan liittyvä asia voidaan panna vireille toimivaltaisessa viranomaisessa. Sosiaaliasiamiehet ovat toki neuvoneet käytännössä nykyisinkin asiakkaita edellä mainittujen asioiden vireillepanossa, mutta em. tehtävät ovat silti laajennus asiavastaavien tehtäviin.

Hallituksen esityksen mukaan sosiaaliasiavastaavalla ei olisi kuitenkaan velvoitetta avustaa asiakasta mainituissa asioissa asiakirjojen laadinnassa, vaan neuvoa millaiset oikeusturvakeinot asiakkaalla on käytettävissään sekä miten ja missä viranomaisessa hän voi panna asiansa vireille. Nykyisin sosiaaliasiamiehet ovat joissain tilanteissa saattaneet tarvittaessa avustaa asiakkaita käytännössä myös muiden asiakkaan oikeusturvaan liittyvien asiakirjojen kuin muistutusten laadinnassa, mihin ei olisi edelleenkaan estettä hallituksen esityksen mukaan.

Sosiaaliasiamiehen ei tulisi kuitenkaan avustaa sellaisten asiakirjojen laadinnassa, joiden laatimiseen hänellä ei ole osaamista, vaan neuvoa asiakasta kääntymään esimerkiksi oikeusaputoimiston puoleen. Edellä oleva lause on kirjattu hallituksen esitykseen. Yhdistys esittää hallituksen esityksen perusteluihin lisäystä tässä kohtaa niin (HE 300/2022 vp, s. 60, kappale 2), että perusteluissa korostetaan tehtävien osalta sitä, että kaikessa toiminnassaan sosiaaliasiamiehen tulee huolehtia laissa säädettyjen tehtäviensä osalta puolueettomuudestaan ja riippumattomuudestaan asiakkaan asiaan nähden. Asiavastaava ei saisi toiminnassaan muodostaa sellaista asiakkuussuhteeseen perustavaa puolesta asiointia, jossa asian hoitamisen tarkoituksena on vaikuttaa asiakkaan oikeuteen tai etuuteen jonkin asian vireillepanon saattamiseksi.

Yhdistys haluaa tässä kohtaa esiin nostaa vielä sen seikan, ettei asiamies voi julkista hallintotehtävää hoitavana toimia asiakkaan hallintolain 12 §:n mukaisena avustajana tai edustajana. Tämä huomio on tässä siksikin, että muutamissa lausuntopalautteissa asiavastaavan tehtäviin haluttiin lisätä velvollisuus avustaa asiakkaita erilaisten asiakirjojen laadinnassa ja muutoksenhakuun liittyvissä prosesseissa.

Sosiaaliasiamiestoiminnassa on vain harvoin tarvetta henkilötietojen käsittelylle ja sosiaaliasiamiesten työ perustuu ehdottomaan luottamukseen.

Hyvinvointialueen asiavastaaville esitetään kuitenkin mahdollisuutta salassapitosäännösten estämättä saada palveluja järjestäviltä ja tuottavilta tahoilta välttämättömiä tietoja esimerkiksi omaisen tai muun läheisen toimivallan varmistamiseksi. Asiavastaava ei voi ilman asiakkaan nimenomaista lupaa pyytää mitään tietoja esimerkiksi yksityiseltä sosiaalipalveluyritykseltä.

Asiavastaava rikkoisi työn luonteeseen liittyvän luottamuksen, jos hän ilman asiakkaan nimenomaista suostumusta olisi yhteydessä palvelun tuottajaan. Asiamiestoiminnassa tarvittavat asiakirjat toimittaa lähtökohtaisesti asiakas itse tai hänen laillinen edustajansa eikä asiamiehillä tule olla pääsyä sosiaali- tai terveydenhuollon asiakas- tai potilasasiakirjoihin.

Asiavastaaville tulevien sosiaalihuoltoa koskevien palautteiden käsittelyyn pitää luoda toimivat rakenteet, mutta tietojen saantioikeudella tätä seikkaa ei voi ohittaa.

Kiittäen Sosiaaliasiamiesyhdistys ry:n puolesta,

Kati Lammi, OTM

Sosiaali- ja potilasasiamies